

פרק ד'

התעסוקה והשכר

1. קווי ההתפתחות העיקריים

שוק העבודה נחלש השנה, לאחר התאוששות קלה אשתקד, וגברה מגמת הרפיון השוררת בו מראשית שנות השמונים. מספר המועסקים הישראלים גדל השנה ב-1.5 אחוזים, לאחר גידול של 1.4 אחוזים ב-1982 ו-3.2 אחוזים ב-1983 — ושיעור האבטלה עלה ל-5.9 אחוזים, בעקבות 5.0 אחוזים ו-4.5 אחוזים, בהתאמה, בשתי השנים הקודמות. השכר הריאלי למשרת שכיר ירד השנה ב-2.7 אחוזים¹, לאחר עלייה של 4.9 אחוזים אשתקד. בסקטור העסקי גדל מספר המועסקים המקומיים השנה ב-1.6 אחוזים, לאחר 4.3 אחוזים אשתקד, ותשומת העבודה גדלה ב-2.4 אחוזים², לעומת 3.3 אחוזים ב-1983. השכר הריאלי למשרת שכיר בסקטור העסקי ירד ב-3.6 אחוזים, לאחר שעלה ב-3 אחוזים אשתקד. בשירותים הציבוריים ירד השכר בכאחוז, לאחר עלייה תלולה של 8.3 אחוזים בשנה שעברה. מגמת הירידה המאפיינת את פריון העבודה³ בשנים האחרונות נמשכה גם השנה; מאז 1982 ירד התוצר לשעת עבודה בסקטור העסקי בכ-3 אחוזים. מגמות אלה בשוק העבודה מתיישבות עם האטת גידולו של התוצר בשלוש השנים האחרונות, גידול שפיגר אחר מגמת הגידול הרב-שנתית של כוח העבודה האזרחי: מאז 1982 גדל התוצר המקומי הגולמי ב-3.9 אחוזים⁴, לעומת 7.1 אחוזים בכוח העבודה האזרחי. מגמת רפיון זו בתוצר ובפריון היא, לדעתנו, תוצאה של מכלול גורמים, שהגבירו את אי-הוודאות בעסקים ופגעו בתפקוד הכלכלי של המשק בשנים האחרונות: התנודות החדות, שהתחוללו במחירים היחסיים בגלל התהפוכות במדיניות הממשלה, האצת האינפלציה והשינויים במבנה הביקושים במשק.

שנת 1984 אופיינה בהתגברות הקשיים בתחום מאזן התשלומים. זעזוע המפולת של מניות הבנקים אשתקד ותפנית במדיניות הממשלה הביאו השנה לצמצום הביקושים המקומיים — תוך גידול ביצוא, אך גם תוך האצה ניכרת של האינפלציה. ההתפתחות בשוק העבודה במשך השנה לא היתה אחידה (דיאגרמה ד'-2): הרפיון שהסתמן בתעסוקה בסוף 1983 הלך והחמיר

¹ השכר מנוכה במדד המחירים לצרכן. ככל אומדני השכר הריאלי בפרק זה מנוכה השנה גם ההטיה בשיטת החישוב המקובלת, שלפיה מנוכה השכר במדדים המקדימים את מועדי התשלומים במחצית החודש. ראה הנספח בסוף הפרק.

² את הגידול במספר שעות העבודה למועסק השנה, 0.8 אחוזים (לוח ד'-3), יש לבחון על רקע זעזועים, שחלו כמשתנה זה בשנים האחרונות מצד ההיצע: בשנים 1982 ו-1983 ירדו מספר שעות העבודה למועסק ירידה תלולה ללא תקדים, 2.3 אחוזים. ירידה זו מוסכרת בעיקר בהגברת נטל השירות במילואים במלחמת לבנון, ואילו הגידול של 0.8 אחוזים השנה הושפע מן ההקלה כנטל זה. גורם אחר שהשפיע השנה היה גידול במספר ימי העבודה האפשריים: בהשוואה ל-1983, חלו השנה יותר חגים בשבתות, ושינוי זה כשלעצמו הגדיל את מספר שעות העבודה במשרות סטנדרטיות ב-0.8 אחוזים.

³ אומדני התוצר העסקי ופריון העבודה (התוצר לשעת עבודה) בפרק זה מתבססים על החשבונות הלאומיים של הלמ"ס, הנערכים מצד השימושים. אומדנים אלטרנטיביים מצד הענפים מוצגים בפרק ב', "התוצר והביקושים", ובפרק ו', "ענפי המשק".

⁴ בסקטור העסקי היה גידול התוצר אף נמוך יותר — 3.1 אחוזים.

לוח ד'-א'
התפתחות האוכלוסייה, התעסוקה והשכר למשרת שכיר, 1976 עד 1984
 (אחוזים)

1984	1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	
(העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת)									
2.2	2.0	1.8	1.8	2.5	2.6	2.0	2.1	3.2	האוכלוסייה בגיל העבודה
3.0	2.6	1.3	2.3	3.2	1.6	4.2	3.2	1.9	כוח העבודה האזרחי
1.5	3.2	1.4	2.0	1.1	2.3	4.6	2.8	1.3	מועסקים ישראלים
									סך כל שעות העבודה
1.7	2.3	0.0	2.6	— 1.1	4.0	4.6	0.7	0.8	של ישראלים
2.8	8.4	4.2	1.0	— 3.0	8.7	8.2	— 2.9	— 2.2	מועסקים מהשטחים
1.5	3.5	1.6	2.0	0.8	2.6	4.8	2.5	1.1	מועסקים מקומיים
									סך כל שעות העבודה
1.9	2.6	0.3	2.6	— 1.3	4.4	5.1	0.6	0.7	של מקומיים
— 2.7	4.9	— 1.0	11.0	— 3.5	7.9	1.3	10.4	1.0	שכר ריאלי למשרת שכיר ¹
(— 0.4)	(6.1)	(— 0.4)	(10.4)	(— 3.2)	(9.5)	(1.5)	(10.6)	(1.4)	(שכר ריאלי למשרת שכיר ²)

(1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות מעבידים לביטוח הלאומי, מנוכים במדר המחירים לצרכן: ניכוי חודשי, גנוסף עליו — ניכוי ההטיה בשיטת החישוב המקובלת, לפיה מנוכה השכר במדרים המקרימים את מועדי התשלומים במחצית החודש.
 (2) בשיטת החישוב המקובלת עד כה — ללא ניכוי ההטיה האמורה.
 המקור: ירחונים סטטיסטיים, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות ביהודה ושומרון ובחבל עזה, שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד'-ב'
התפתחות הוצאות העבודה בסקטור העסקי, 1976 עד 1984
 (אחוזים)

1984	1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	
(העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת)									
— 6.3	1.0	2.2	10.0	— 2.2	1.8	6.1	8.5	8.8	(א) לעובד כרוטו (כוח קנייה) ¹
— 7.7	— 0.2	0.8	13.6	— 3.3	— 3.5	5.0	6.7	7.1	(ב) לעובד נטו (כוח קנייה) ²
— 8.1	1.7	5.0	0.9	— 3.8	3.4	6.4	2.7	11.6	(ג) למעסיק (במונחי תוצר) ³
— 6.0	2.6	6.2	— 0.6	— 8.8	2.5	6.7	3.0	11.6	(ד) עלות ריאלית של העבודה למעסיק ⁴
									(ה) מחיר יחסי של תוצר
2.0	— 0.7	— 2.7	9.0	1.7	— 1.5	— 0.3	5.6	— 2.5	עסקי $\frac{1+(א)}{1+(ב)} = \frac{P_y}{P_c}$
— 2.2	— 0.9	— 1.1	1.5	5.5	0.9	— 0.3	— 0.3	0.0	(ו) פירון העבודה ⁵ $\frac{1+(ג)}{1+(ד)}$
1.5	1.2	1.4	— 3.2	1.1	5.5	1.0	1.7	1.6	(ז) השפעת המס הישיר $\frac{1+(א)}{1+(ב)}$
2.8	— 0.1	1.4	— 4.5	1.9	3.3	0.8	0.0	1.6	(ח) השפעת שינויים בשיעורי המס הסגוליים ⁶

(1) הוצאות לשעת עבודה של שכירים (כולל תשלומים נלווים). מנוכה במדר המחירים לצרכן. מנוכים גם ההטיה בשיטת החישוב המקובלת. שלפיה מנוכה השכר במדרים המקרימים את מועדי התשלומים במחצית החודש.
 (2) בניכוי ההשפעות של שינויים בנטל המס הישיר (בניכויים למס הכנסה וביטוח לאומי) על השכר. האומדן תחשיבי ומקורב — ראה פרק ה'.
 (3) "הסקטור הציבורי". לוח ה'-ד'. באומדן המסים נטו כאן לא נוכח קצבות הילדים.
 (4) הוצאות לשעת עבודה של שכיר, במחירי גורמי ייצור של התוצר העסקי הנקי.
 (5) כמו (ג). בניכוי שינויים בפריון העבודה. (אומדן התוצר מצד השימושים)
 (6) תוצר עסקי מקומי נקי לשעת עבודה.
 (7) השפעות השינויים בשיעורי המס הסגוליים על הוצאות העבודה נאמדו תחשיבית לגבי רמות השכר הממוצעות שהתקיימו בשנים שונות.
 המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ד'1
השכר ברוטו לשעת עבודה, נטל המס ועלות העבודה הריאלית ליחידת תוצר
בסקטור העסקי, 1975 עד 1984¹

- (1) המקור: ראה לוח ד'1ב.
 (2) השפעת השינויים בשיעורי המס הסגוליים מהווה כ־60 אחוזים. כממוצע. מן השינויים בנטל המס הישיר. (השווה שורות (ז) ו-(ח) בלוח ד'1ב).
 (3) עלות העבודה הריאלית — רמה ממוצעת של השנים 1971 עד 1975.

במחצית הראשונה של 1984; ברביע השלישי היתה התאוששות זמנית, עם הגברת הפעילות הכלכלית בתקופת הבחירות; ברביע האחרון שבה והשתררה במשך מגמת הרפיון הגובר, והאבטלה עלתה לשיעור של 6.3 אחוזים.

השכר הריאלי ברוטו לשעת עבודה בסקטור העסקי ירד השנה מבחינת העובד (כמונחי כוח קנייה של סל התצרוכת) ב־6.3 אחוזים, ומבחינת המעסיק (התמורה למעסיק היא כמונחי תוצר עסקי במחירי גורמי ייצור) — ב־8.1 אחוזים. לאחר ירידה של 2.2 אחוזים בפריון העבודה, ירדה עלות העבודה הריאלית למעסיקים השנה ב־6.0 אחוזים, לאחר עליות של 6.2 אחוזים ו־2.6 אחוזים ב־1982 ו־1983, בהתאמה (לוח ד'1ב). עלות העבודה הריאלית למעסיקים מוגדרת כמשקלן של הוצאות העבודה בערך התוצר למעסיקים (כלומר בתוצר העסקי במחירי גורמי ייצור). גידול בעלות העבודה משמעו צמצום התמורה למעסיקים וירידה ברווחיות הייצור.

ומכאן השפעתו של משתנה זה על מגמות הצמיחה והתעסוקה במשק ועל כושר התחרות שלו בסחר החוץ.⁵ גידול מתמשך בעלות העבודה למעסיקים וירידה ברווחיות הייצור אפיינו את התפתחותם של מספר משקים מערביים לאחר משבר האנרגיה בשנות השבעים. בישראל גדלה עלות העבודה מאוד בסוף שנות השבעים, ושוב בשנים 1982 ו-1983 (דיאגרמה ד'1); סביר להניח, כי התפתחות זו פעלה להאטת צמיחתו של התוצר בשנות השמונים.

עלות העבודה הריאלית למעסיקים מושפעת מכמה גורמים.⁶ אחד מהם הוא העדר זיקה בין התפתחות השכר להתפתחות פריון העבודה: עליות שכר בשיעורים החורגים מן הגידול בפריון העבודה מעלות את משקלן של הוצאות העבודה בערך התוצר, ומגדילות בכך את עלות העבודה למעסיקים. השפעה אחרת נובעת מהעדר התאמה בין התפתחות השכר ובין שינויים בערך התוצר: גורמים שונים משפיעים על היחס בין ערכן של יחידות תוצר למעסיקים לבין יוקר המחיה במשק, וכל עוד השכר לעובד לא מותאם לשינויים אלה — תשתנה עלות העבודה הריאלית. כך, למשל, הרעה בתנאי הסחר של המשק — כתוצאה מייקור תשומות קנויות בחוץ לארץ — מקטינה את ערך התוצר יחסית ליוקר המחיה במשק, ומגדילה את עלות העבודה הריאלית — כל עוד אין ההשפעה האמורה מקווצת על-ידי ירידה בשכר לעובד, או, לחלופין, על-ידי עלייה בפריון העבודה. באופן דומה משפיעים שינויים במדיניות המסים והתמיכות ובמדיניות שער החליפין של הממשלה: הגדלת נטל המסים נטו (מסים פחות סובסידיות), הרובץ על התוצר העסקי, מקטינה את ערכן של יחידות התוצר יחסית ליוקר המחיה, ומגדילה את עלות העבודה הריאלית למעסיקים — אם השכר הריאלי אינו יורד ופריון העבודה אינו עולה. לעומת זאת, הגברת הסבסוד של סל התצרוכת — או, לחלופין, הוזלתו באמצעות ייסוף ריאלי של שער החליפין — מביאים להקטנת יוקר המחיה יחסית לערכן של יחידות התוצר, ומגדילים את השכר לעובדים על חשבון תמיכות הממשלה.

גידולה החריג של עלות העבודה בסוף שנות השבעים הסתיע במדה רבה במדיניות התקציבית המרחיבה של הממשלה, שהביאה לעלייה תלולה בביקוש למועסקים בסקטור הציבורי, ובמקביל הכבידה מאוד את נטל המס הישיר על השכר (לוח ד'1ב' ודיאגרמה ד'1).⁷ מדיניות זו הביאה להגברת לחצי השכר בסקטור העסקי, ובמקביל עיכבה את התגברות האבטלה, כל עוד נמשך הגידול המהיר של התעסוקה בסקטור הציבורי; ואכן — כאשר נבלם תהליך זה ב-1980 גברה האבטלה, ונבלמה מגמת הגידול בשכר לעובד; כתוצאה מכך ומגידול בפריון העבודה, ירדה עלות העבודה הריאלית, לאחר שהגיעה לרמה גבוהה במיוחד ב-1979. הגידול

⁵ שינוי בעלות העבודה הריאלית משקף שינוי בהיצע של התוצר העסקי, המשפיע על רמת הפעילות הכלכלית: על רמת פעילות זו משפיעים גם גורמים חשובים אחרים, הנובעים מן הביקוש לתוצר העסקי.

⁶ נרשום:

Pc — מחיר סל הצריכה;

Py — מחיר גורמי הייצור של התוצר העסקי;

w — השכר לשעת עבודה;

y — התוצר העסקי הריאלי לשעת עבודה (פריון העבודה);

C — עלות העבודה הריאלית למעסיקים;

לפיכך תהא עלות העבודה למעסיק:
$$C = \frac{w}{Py} = \left(\frac{w}{Pc} \times \frac{Pc}{Py} \times \frac{1}{y} \right)$$

פריון / יחס מחירים
עבודה / מוד/תוצר עסקי (כוח קנייה)
שכר לעובד

⁷ התעסוקה והשכר בשירותים הציבוריים גדלו במחצית השנייה של שנות השבעים במרה ניכרת: בין השנים 1975 ו-1979 גדל בשירותים הציבוריים מספר המועסקים בכ-20 אחוזים, והשכר הריאלי — בכ-28 אחוזים. בסקטור העסקי גדל מספר המועסקים באותה התקופה בכ-9 אחוזים, והשכר הריאלי — בכ-22 אחוזים. יודגש, כי שיעורי גידול אלה מתיחסים לשכר כרוטי, ומשקפים גם את הכבדת נטל המסים; השכר נטו גדל בסקטור העסקי בכ-12.5 אחוזים בלבד.

המחודש בעלות העבודה הריאלית ב־1982 ו־1983 נבע במדה רבה מתנודות חריפות במדיניות הממשלה: מדיניות סבסוד שופע של סל התצרוכת הביאה ב־1981 לירידה במחיר היחסי של התצרוכת בהשוואה לתוצר העסקי, וגרמה לעלייה ניכרת בשכר לעובד. תפנית במדיניות הממשלה שבה וייקרה את סל התצרוכת יחסית לתוצר, ב־1982 ו־1983; השכר לעובד לא שב וירד בשנים אלה בהתאמה לשינויים החוזרים במדיניות, ולנוכח קיפאון נמשך בפריז העבודה, חזרה עלות העבודה הריאלית למעסיקים ועלתה לרמה חריגה. זו שבה וירדה רק ב־1984, כאשר רפיון גובר בשוק העבודה הביא לירידת השכר הריאלי לעובד.

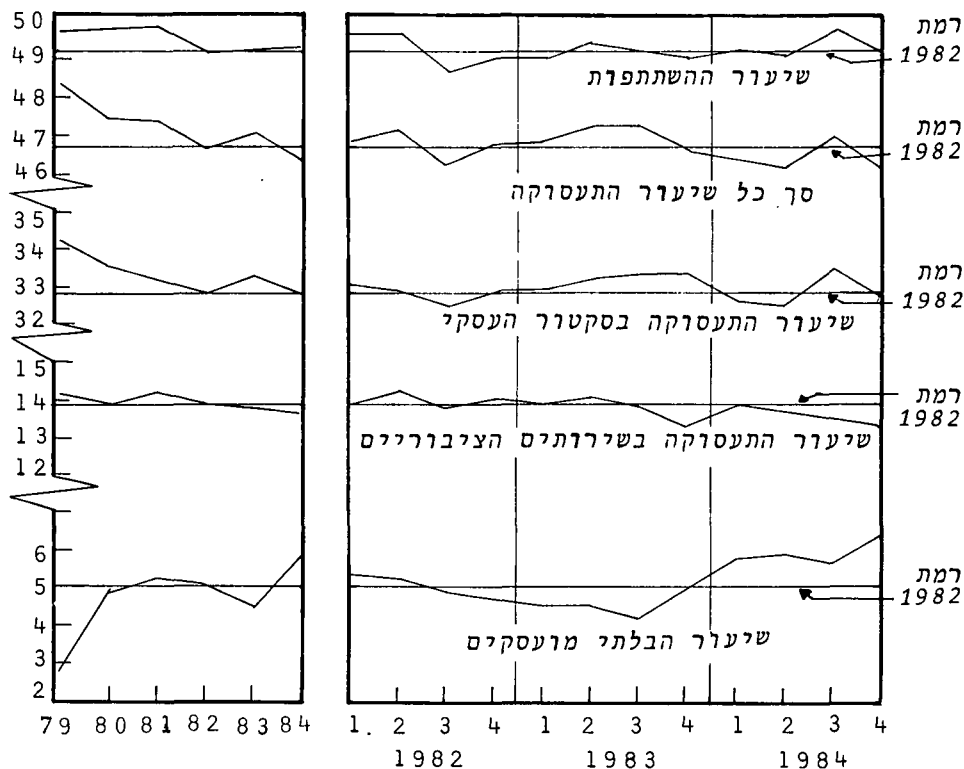
נראה בעליל, כי השינויים הרבים והתכופים במדיניות הממשלה הגבירו את אי הוודאות בשנים האחרונות, ופגעו ברווחיות היצור ובכוש התחרות של המשק. מכאן ברורה חשיבותה של מדיניות עקיבה לאורך זמן, השומרת על רמה מתונה של עלות העבודה הריאלית — וזאת בעיקר במסגרת של חתירה להשגת שינוי מבני במשק; כדי שצמצום של הביקושים המקומיים לא יביא לעלייה חריגה באבטלה, דרוש גידול מהיר של התעסוקה בסקטור המייצא, גידול

דיאגרמה ד'2

שיעורי ההשתתפות והתעסוקה, מנוכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה, גיל ומין, ושיעור הבלתי מועסקים, 1979 עד 1984¹

נתונים שנתיים אחרונים

נתונים רבעוניים

(1) הנתונים הרבעוניים הם מנוכי עונתיות. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' 2
התפתחות מבנה התעסוקה, 1970 עד 1984 (מועסקים ישראליים)
(אחוזים)

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים											
— 1979 1984	— 1975 1979	— 1970 1975	1984	1983	1982	1980	1979	1977	1975	1970	
1.9	5.1	5.2	29.3	29.3	29.8	29.3	29.2	27.8	26.9	23.9	שירותים ציבוריים
1.8	2.2	1.9	70.7	70.7	70.2	70.7	70.8	72.2	73.1	76.1	הסקטור העסקי
1.8	3.0	2.7	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
6.0	6.3	8.8	9.5	9.4	9.0	8.2	7.8	7.2	6.9	5.2	שירותים פיננסיים
1.2	-0.1	-0.1	61.2	61.3	61.2	62.5	63.0	65.0	66.2	70.9	ושירותים עסקיים
0.9	2.7	2.9	22.9	22.7	22.7	23.5	24.0	23.9	24.4	24.2	יתר הסקטור העסקי
											תעשייה

המקור: סקרי כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' 3
מספר שעות עבודה לשבוע של מועסקים ישראליים, כולל נעדרים זמנית מעבודתם, 1979 עד 1984
(ממוצעים שנתיים)

1984	1983	1982	1981	1980	1979	
36.0	35.9	36.2	36.7	36.5	37.3	סך הכול
37.9	37.5	37.9	38.5	38.1	38.9	הסקטור העסקי
40.5	40.0	40.2	41.1	40.6	41.4	מזה: גברים
31.4	31.4	32.1	31.8	31.7	32.8	נשים

המקור: סקרי כוח אדם.

שיהיה בו כדי לקזז את ההשפעה הממתנת האמורה: רמה מתונה של עלות עבודה תסייע לכך, בהגבירה את כושר התחרות של הסקטור העסקי. לשם השגת מטרות אלה יש להקטין את נטל המס על עבודה, כחלק ממדיניות פיסקלית מצמצמת של הממשלה, ולחתור לחיזוק הזיקה בין שכר לבין תרומה כלכלית בתחומי המשק השונים.

התפתחות השכר הריאלי למשרת שכיר הושפעה ב-1984 מן הרפיון הגובר בשוק העבודה. על רקע השפעה זו שחקה ההאצה האינפלציונית את השכר בראשית השנה, ואילו בחודשיה האחרונים פעלה עסקת החבילה לריסונו. בהתפתחות השכר בלט השוני בין הסקטורים: בניגוד למסלול מתון יחסית של השכר בסקטור העסקי, עלה השכר בשירותים הציבוריים עלייה תלולה בתקופת הבחירות, ומאז נוצר הפרש ניכר בין הסקטורים. התפתחות זו חורגת גם ממסלול השכר הרב-שנתי של הסקטור הציבורי, הנגזר מן המחזוריות הדו-שנתית של הסכמי השכר. את השכר בסקטור הציבורי בטווח הקצר קובעים בעיקר גורמים מוסדיים, וזיקתו הישירה לתנאים כלכליים במשק פחותה — אך כיוון שהוא משפיע על התפתחות השכר בסקטור העסקי, נדרש ריסון במדיניות השכר בשירותים הציבוריים, כדי לקדם את יעדי המדיניות האמורים.

את ההשפעות המחזוריות בשוק העבודה ממחישה ההתפתחות של שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה ושל שיעורי התעסוקה⁸ על פני זמן. וזאת בניכוי ההשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה. שיעורי ההשתתפות והתעסוקה מוצגים בדרך השוואתית בדיאגרמה ד'2'. מתברר, כי במשך שנת 1984 נחלשה התעסוקה במשק, בעוד שהנטייה הממוצעת להשתתפות בכוח העבודה לא השתנתה⁹, וכתוצאה מכך גברה האבטלה. ברביעי השלישי ניכרת סטייה כלפי מעלה ממגמה זו — סטייה הקשורה, כנראה, עם הגברת הפעילות הכלכלית בתקופת הבחירות¹⁰. השוואה עם שנים קודמות מעידה על המשך מגמת הירידה המאפיינת את התעסוקה מאז ראשית שנות השמונים, וזאת לאחר התאוששות קלה בלבד ב-1983.

במשקלם של הסקטורים בתעסוקה לא חל השנה שינוי, והגידול במשקל הסקטור העסקי לא נמשך. עם זאת עלה משקל התעשייה בקרב המועסקים הישראלים מ-22.7 ל-22.9 אחוזים. מספר המועסקים בתעשייה גדל ב-2.6 אחוזים ותשומת העבודה — ב-3.9 אחוזים. התפתחות חיובית זו בתעשייה מוסכרת בגידול הניכר שחל השנה ביצוא¹¹.

⁸ שיעורי התעסוקה מוגדרים כמספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל העבודה (של סך המועסקים, ולחלופין — של מועסקים בסקטורים שונים).

⁹ את ההשתתפות בכוח העבודה קובעות בעיקר התכונות האישיות — מין, השכלה וגיל — ואילו התפתחויות מחזוריות במשק משפיעות על שיעורי ההשתתפות הסגוליים של בעלי התכונות השונות. כדי לאמוד השפעות אלו, יש לנכות תחילה את השינויים הנגרמים בשיעורי ההשתתפות בהשפעת שינויים בהרכב האוכלוסייה. לפי התכונות הנזכרות. עשינו זאת בשיטת התיקון: אומדים את שיעור ההשתתפות שהיה מתקבל, אלמלא נשתנו שיעורי ההשתתפות הסגוליים של קבוצות התכונות השונות משנה לשנה — דהיינו בהנחה, שבשנים אלו לא נשתנתה אלא התפלגות האוכלוסייה לפי התכונות הללו בלבד. הצגה פורמלית של שיטות הניכוי ראה בדוח בנק ישראל לשנת 1980, עמ' 67.

להלן שיעורי ההשתתפות המנוכים מהשפעת השינויים בהרכב האוכלוסייה, בצד שיעורי ההשתתפות הגולמיים (אחוזים: בסיס הניכוי 1981)

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה	1979	1980	1981	1982	1983	1984
גולמי	49.2	49.5	49.8	49.6	49.9	50.2
מנוכה	49.7	49.8	49.8	49.2	49.2	49.3

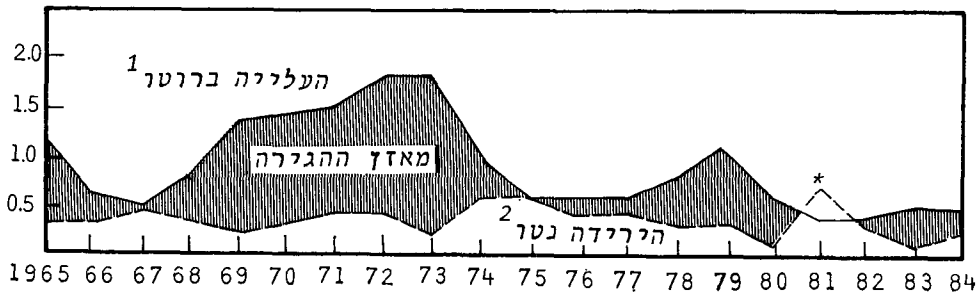
¹⁰ בחוספת המועסקים ברביעי זה בולט משקל השירותים האישיים ושירותי האחרה והמסחר.

¹¹ כמחצית מן התוצר התעשייתי מופנית ליצוא; ראה פרק ו', "ענפי המשק".

דיאגרמה ד' 3 התפתחות ההגירה, 1965 עד 1984

אחוזים

(אחוזים מהאוכלוסייה הקבועה)

- (1) העלייה ברוטו = עולים ועוד תיירים משתקעים ועוד אזרחים עולים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.
 (2) הירידה נטו = תושבים ששהו בחוץ לארץ 12 חודשים ויותר ולא חזרו, פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שתזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ומעלה), ועוד עולים בנות שיצאו לחוץ לארץ ותושבים שלא חזרו מביקור בידן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל.
 * מאזן הגירה שלילי.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

2. האוכלוסייה

האוכלוסייה הקבועה גדלה השנה ב-2.0 אחוזים, לאחר 1.9 ו-2.1 אחוזים ב-1982 וב-1983, בהתאמה. השינויים שחלו בעשור האחרון בשיעורי גידול האוכלוסייה שיקפו בעיקר הבדלים במאזן ההגירה (לוח ד' 6 ודיאגרמה ד' 3): במחצית השנייה של שנות השבעים הוחש גידולה של האוכלוסייה, בעיקר הודות לגידול מספר העולים, שרובם באו מברית המועצות; עם חסימת דרכי היציאה של היהודים משם, בסוף שנות השבעים, הצטמצם היקף העלייה לישראל, ובשנים האחרונות חל שוב גידול אטי במספר העולים: מ-16.1 ו-19.1 אלפים ב-1982 וב-1983, בהתאמה ל-21.7 אלפים ב-1984.¹² בשנתיים הקודמות נבע הגידול מתוספת עולים מן המערב, ואילו ב-1984 גדל מאוד מספר העולים מאתיופיה — בעוד שהיקף העלייה מן המערב שב והצטמצם.

השנה ירדו מן הארץ 10 אלפים תושבים, לאחר 11.3 ו-4.7 אלפים ב-1982 ו-1983, בהתאמה. מן הראוי להדגיש, כי אומדני ירידה אינם ישירים ולכן יש לנהוג בהם בזהירות. עוד יש לזכור, שאומדני הירידה מתקבלים בפיגור, ונסכים למעשה על השנה הקודמת להם.¹³ התפתחות הירידה תלויה מאוד בתנאי התעסוקה בארץ ובחוץ לארץ: כך מוסבר גל הירידה שנרשם ב-1981 וחל למעשה ב-1980 — בהחמרה הרבה של מצב התעסוקה ב-1980. הצמצום בירידה ב-1982 מוסבר בהתאוששות שחלה ב-1981, ואילו הצמצום הנוסף בירידה ב-1983 משקף את השפל ששרר ב-1982 בתעסוקה בארצות המערב. כך מוסבר גם הגידול בירידה השנה בהתאוששות שחלה מאז בארצות המערב. ההתפתחות הרב-שנתית של העלייה מבהירה, כי גם משתנה זה תלוי במצב הכלכלי בארץ (דיאגרמה ד' 3): היקף העלייה הצטמצם בעת המיתון של שנות

¹² עלייה ברוטו; הגדרתה מפורטת בהערה 2 ללוח ד' 6.

¹³ הם נגזרים ממספר היוצאים את הארץ, שלא שבו אחרי 12 חודשים או יותר. מכאן, שאומדני הירידה של 1983 נסכים על יורדים פוטנציאליים מ-1982, שאי-שובם נרשם ב-1983. האומדנים נסכים על ירידה נטו — כמגודר בהערה 3 ללוח ד' 6.

השישים והתרחב עם התחדשות הצמיחה המהירה בסוף אותו העשור. ההאטה בצמיחה אחרי 1973 השתקפה, בצד גורמים נוספים, בצמצום חריף של העלייה, כאשר שיעור הולך וגדל של מהגרים יהודים מברית המועצות "נשר" לארצות המערב, ואולם צמצום העלייה בראשית שנות השמונים משקף, כאמור, בעיקר את בלימת ההגירה מברית המועצות. מן הראוי לזכור, כי לאורך זמן קיימת גם השפעה בכיוון ההפוך: היקף העלייה משפיע על הביקוש לדירה, ובדרך זו — על היקף הפעילות של ענף הבנייה. משום כך ניתן להניח, כי מיתון הפעילות בענף זה בשנים האחרונות מתקשר עם צמצום העלייה בשנות השמונים.

השנה נמשכת המגמה הרב-שנתית של צמצום הריבוי הטבעי בקרב האוכלוסייה הלא-יהודית: שיעור של 29.0 לאלף השנה, לעומת 31.4 ו-29.6 ב-1982 ו-1983, בהתאמה, ומעל ל-35.0 לאלף במחצית השנייה של שנות השבעים. שיעור הריבוי הטבעי של האוכלוסייה היהודית היה השנה 14.4 לאלף, לעומת 14.3 ו-14.6 ב-1982 ו-1983, בהתאמה. שיעור זה התייצב מראשית שנות השמונים סביב 14.5 אחוזים — לאחר שנכלמה מגמת הירידה, שאפיינה שיעור זה עד סוף שנות השבעים.

3. כוח העבודה האזרחי

כוח העבודה האזרחי גדל השנה ב-3 אחוזים, לאחר גידול של 2.6 אחוזים ב-1983. שלושה רבעים מגידול זה מוסברים במגמה רב-שנתית של עליית שיעור ההשתתפות בכוח העבודה, כתוצאה משינויים בהרכב האוכלוסייה (לוחות ד' וד'-5); עיקרם — עלייה כמשקלן של נשים משכילות באוכלוסייה, קבוצה ששיעור השתתפותה בעבודה, כידוע, גבוה. ואולם בקרב כל אחד משני המינים נשתנו השנה שיעורי ההשתתפות הסגוליים, ורוב השינויים קיזזו את אלה: שיעורי ההשתתפות הסגוליים של הנשים עלו, ואלה של הגברים ירדו¹⁴. שינויים אלה נבעו, כנראה, מן ההרעה במצב התעסוקה: באוכלוסיות שנפגעו מן האבטלה הצטרפו נשים נוספות לכוח העבודה, כדי למצוא מקורות פרנסה חלופיים¹⁵, ואילו בקרב גברים גברה, כנראה, הנטייה להקדים ולצאת מכוח העבודה, אם במסגרת הסדרים של הקדמת היציאה לגמלאות ואם מתוך ירידת הסיכוי להשיג עבודה חדשה בגיל מבוגר¹⁶.

עיון בהתפתחות כוח העבודה האזרחי בעשור האחרון מראה, כי בקרב הגברים קיימת מגמה רב-שנתית של ירידה אטית בהשתתפות הסגולית, בעוד שאצל הנשים המגמה היא הפוכה (לוח ד'-4)¹⁷. ב-1982 היתה אצל שני המינים סטייה כלפי מטה ממגמה זו, והגידול בשיעור ההשתתפות הסגולי של הנשים החזיר אותן השנה לעבר המגמה הרב-שנתית.

השנה גדל מספרם של המועסקים מיהודה ושומרון בישראל ב-2.5 אלפים, כממוצע שנתי, לאחר גידול של 6 אלפים אשתקד. ההאטה הכלכלית בשטחים וצמצום הביקוש לעבודה בארצות ערב פעלו בשנים האחרונות להגדלת ההיצע של עובדים אלה בשוק העבודה הישראלי. במחצית הראשונה של 1984 המשיך מספרם לגדול, אולם במחצית השנייה ירד מספרם בתלילות, בעיקר עקב האטת הפעילות בענף הבנייה, שבו משקלם של עובדים מהשטחים גדול במיוחד¹⁸.

¹⁴ הירידה בהשתתפות הגברים גברה אצל בני 55 ומעלה. הגידול בהשתתפות הנשים אפיין את קבוצות הגיל העיקריות שלהן בשוק העבודה (25—54).

¹⁵ תופעה זו מכונה "השפעת העובד הנוסף".

¹⁶ תופעה זו מכונה "השפעת העובד שהתייash מחיפוש עבודה".

¹⁷ דיון מפורט במגמות רב שנתיות של השתתפות בעבודה, ראה דוח כנק ישראל 1980, עמ' 55, 66—67.

¹⁸ מספר עובדי השטחים הגיע ברביעי השני של 1984 ל-95 אלפים, ועד הרביעי האחרון ירד ל-87 אלפים. (מספרים מנוכי עונתיות).

לוח ד' 4

תוספות של שייכים לכוח העבודה וקליטתם לפי סקטורים, 1970 עד 1984
(העלייה או הירידה (—) בממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

—1977 —1973 —1970								
1984	1983	1982	1981	1980	1979	1976	1973	
כל האוכלוסייה — ישראלים								
1. הגידול בשייכים לכוח העבודה								
סך הכול								
41.3	35.9	18.1	30.2	40.2	36.0	15.1	38.8	הנובע מגידול האוכלוסייה ¹
32.1	27.9	23.5	23.6	31.8	26.4	26.4	34.5	הנובע משינוי בהרכב הגילים
7.0	9.2	9.7	6.8	6.5	9.8	3.6	7.2	ובמספר שנות הלימוד ²
2.2	—0.8	—15.1	0.0	1.9	—0.2	—14.9	—2.9	הנובע משינוי בשיעורי השתתפות סגוליים
ג ב ר י ם								
16.0	18.5	8.8	16.2	17.6	13.9	4.0	20.3	סך הכול
20.1	17.4	14.2	15.3	19.8	17.0	17.4	23.4	הנובע מגידול האוכלוסייה
0.8	2.0	3.1	0.9	0.2	1.8	—1.9	0.0	הנובע משינוי בהרכב הגילים
—4.9	—0.9	—8.5	0.0	—2.4	—4.8	—11.5	—3.1	ובמספר שנות הלימוד
נ ש י ם								
25.3	17.4	9.3	14.5	22.6	22.1	11.1	18.5	סך הכול
12.0	10.1	9.3	8.6	12.0	9.5	9.0	11.1	הנובע מגידול האוכלוסייה
6.2	7.2	6.6	5.9	6.3	8.0	5.5	7.2	הנובע משינוי בהרכב הגילים
7.1	0.1	—6.6	0.0	4.3	4.7	—3.4	0.2	ובמספר שנות הלימוד
2.5	6.8	3.3	0.8	—2.4	3.1	—0.1	14.8	הנובע משינוי בשיעורי השתתפות סגוליים
2. סך הגידול במועסקים מהשטחים המוחזקים בישראל								
3. הקליטה לפי סקטורים								
סך הכול								
43.8	42.5	21.4	30.9	38.0	39.1	15.0	53.6	בסקטור העסקי ³
17.0	44.6	15.1	14.7	5.8	24.3	—1.7	44.9	בשירותים הציבוריים — שכירים
4.9	3.1	6.3	11.7	5.4	16.8	12.5	11.7	מובטלים ישראלים
21.9	—5.2	0.0	4.7	26.8	—1.9	4.2	—2.9	
ג ב ר י ם								
18.5	25.1	12.1	16.9	15.4	17.0	3.9	35.1	סך הכול
7.8	31.8	9.3	9.3	1.1	14.2	—1.3	34.1	בסקטור העסקי
—0.7	—4.0	1.9	5.5	—0.8	4.3	3.3	2.9	בשירותים הציבוריים — שכירים
11.4	—2.7	0.9	2.1	15.1	—1.5	1.9	—1.9	מובטלים ישראלים
נ ש י ם								
25.3	17.4	9.3	14.5	22.6	22.1	11.1	18.5	סך הכול
9.1	12.8	6.0	5.8	4.7	10.0	—0.4	10.8	בסקטור העסקי
5.5	7.1	4.4	6.2	6.2	12.5	9.2	8.8	בשירותים הציבוריים — שכירים
10.7	—2.5	—1.1	2.5	11.7	—0.4	2.3	—1.0	מובטלים ישראלים

(1) בהנחה של שיעורי השתתפות ממוצעים כמו בשנה הקודמת.

(2) בהנחה של שיעורי השתתפות סגוליים כמו בשנה הקודמת.

(3) לרבות עצמאים בשירותים הציבוריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים המוחזקים.

לוח ד' 5
כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1970 עד 1984

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת							ממוצע שנתי				
				ממוצע שנתי 1984	ממוצע שנתי 1979	ממוצע שנתי 1973					
1984	1983	1982	1981	לעומת 1979	לעומת 1976	לעומת 1970	1984	1983	1982	1981	
(אחוזים)							(אלפים)				
2.0	1.9	2.0	1.8	2.0	2.5	3.3	4,189.4	4,103.3	4,026.8	3,948.1	האוכלוסייה הממוצעת
2.2	2.0	1.8	1.8	2.1	2.3	3.4	2,875.7	2,813.4	2,757.1	2,708.7	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
3.0	2.6	1.3	2.3	3.3	1.3	3.7	1,444.1	1,402.6	1,366.7	1,348.5	2. השייכים לכוח העבודה
							50.2	49.9	49.6	49.8	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
1.5	3.2	1.4	2.0	1.8	1.0	4.4	1,359.0	1,339.4	1,298.3	1,280.1	4. סך המועסקים
							85.1	63.2	68.4	68.4	5. בלתי מועסקים
							5.9	4.5	5.0	5.1	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
גברים											
2.3	2.0	1.7	1.8	2.0	2.2	3.8	1,417.7	1,386.4	1,359.4	1,336.6	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
1.9	2.1	1.0	1.9	1.8	0.5	2.8	896.4	880.0	861.5	852.7	2. השייכים לכוח העבודה
							63.2	63.5	63.4	63.8	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
0.6	2.6	1.0	1.7	1.2	0.3	3.2	849.9	844.9	823.7	815.5	4. סך המועסקים
							46.5	35.1	37.8	36.9	5. בלתי מועסקים
							5.2	4.0	4.4	4.3	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
נשים											
2.2	2.1	1.8	1.8	2.1	2.4	3.6	1,458.0	1,426.7	1,397.4	1,372.1	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
4.9	3.4	1.9	3.0	3.6	3.0	5.8	547.7	522.3	504.9	495.6	2. השייכות לכוח העבודה
							37.6	36.6	36.1	36.1	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
3.0	4.2	2.2	2.6	2.9	2.4	6.5	509.1	494.4	474.5	464.1	4. סך המועסקות
							38.6	27.9	30.4	31.5	5. בלתי מועסקות
							7.0	5.3	6.0	6.4	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
2.8	8.4	4.2	1.0	2.6	0.0		90.3	87.8	81.0	77.7	מועסקים מהשטחים בישראל

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים.

לוח ד' 6
המקורות לגידול האוכלוסייה הקבועה, 1976 עד 1984

1984 ¹	1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	
4,148.5	4,063.6	3,977.9	3,921.7	3,836.2	3,737.6	3,653.2	3,575.3	3,493.2	1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה (אלפים)
71.0	70.5	68.9	67.6	68.0	68.8	67.6	70.5	74.7	2. סך הריבוי הטבעי (אלפים)
16.9	17.2	17.2	17.1	17.5	18.2	18.3	19.5	21.1	3. שיעור הריבוי הטבעי ¹
14.4	14.6	14.3	14.5	14.7	15.0	15.2	16.4	18.0	4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים ¹
29.0	29.6	31.4	30.7	32.2	34.8	34.8	36.2	38.2	5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא-יהודים ¹
(א ל פ י ם)									
21.7	19.1	16.1	14.5	22.2	39.6	28.8	22.8	21.1	6. העלייה ברוטו ²
10.0	4.7	11.3	25.9	4.7	9.7	12.0	15.4	13.7	7. הירידה נטו ³
11.7	14.4	4.8	— 11.4	17.5	29.9	16.8	7.4	7.4	8. מאזן ההגירה (7) — (6)
82.7	84.9	85.7 ⁵	56.2	85.5	98.7	84.4	77.8	82.1	9. סך כל הגידול (8)+(2)
4,231.2	4,148.5	4,063.6	3,977.9	3,921.7	3,836.2	3,737.6	3,653.2	3,575.3	10. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה (1)+(9)
(א ח ו ז י ם)									
2.0	2.1	1.9	1.4	2.2	2.6	2.3	2.2	2.4	11. הגידול השנתי של האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה
85.9	83.0	93.5	120.3	79.5	69.9	80.1	90.5	91.0	12. מזה: תרומת הריבוי הטבעי (אחוזים)
14.1	17.0	6.5	— 20.3	20.5	30.3	19.9	9.5	9.0	13. מזה: תרומת מאזן ההגירה (אחוזים)

(1) לאלף נפש. מהאוכלוסייה הממוצעת הקבועה המחאימה.

(2) עלייה ברוטו = עולים ועוד תיירים משתקעים ועוד אזרחים עולים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.

(3) ירידה נטו = תושבים ששהו בחוץ לארץ 12 חודשים ויותר ולא חזרו. פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ומעלה). ועוד עולים בכוח. שיצאו לחוץ לארץ. ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנתון סטטיסטי לישראל 1983, עמ' 121, 125 — 128.

(4) נתונים ארעיים.

(5) כולל 12.0 מרמת הגולן.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' 7

המועסקים ותשומת העבודה בסקטורים העיקריים במשק, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת									
1984	1983	1982	1981		1984	1983	1982	1981	1980
(אחרים)									
					1. המועסקים				
					(אלפים, ממוצע שנתי)				
1.5	3.2	1.4	2.0	1,359.0	1,339.4	1,298.1	1,279.9	1,254.5	1. מועסקים ישראליים
2.8	8.4	4.2	1.0	90.3	87.8	81.0	77.7	76.9	2. מועסקים מהשטחים
1.5	3.5	1.6	2.0	1,449.3	1,427.2	1,379.1	1,357.6	1,331.4	3. סך כל המועסקים המקומיים (1)+(2)
1.5	1.3	1.6	3.7	398.3	392.6	387.4	381.4	367.9	4. המועסקים בשירותים הציבוריים ¹
1.6	4.3	1.6	1.3	1,051.0	1,034.6	991.7	976.2	963.5	5. המועסקים בסקטור העסקי (4) — (3)
					2. תשומת עבודה של מועסקים				
					(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)				
1.7	2.3	0.0	2.6	48.9	48.1	47.0	47.0	45.8	1. תשומת עבודה של ישראלים
3.6	6.9	3.9	2.7	3.7	3.5	3.3	3.2	3.1	2. תשומת עבודה של עובדים מהשטחים
1.9	2.6	0.3	2.6	52.6	51.6	50.3	50.2	48.9	3. סך כל תשומת העבודה המקומית
0.2	0.7	0.6	3.0	12.5	12.5	12.4	12.4	12.0	(1)+(2)
2.4	3.3	0.2	2.4	40.1	39.1	37.9	37.8	36.9	4. תשומת העבודה בשירותים הציבוריים
									5. תשומת עבודה בסקטור העסקי

(1) לא כולל עובדים מן השטחים המוחזקים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל; נתונים מעוגלים.

לוח ד' 8

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת									
1984	1983	1982	1981	1984	1983	1982	1981	1980	
(א ח ו ז י ס)									
					1. המועסקים				
					(אלפים, ממוצע שנתי)				
1.6	4.3	1.6	1.3	1,051.0	1,034.6	991.7	976.2	963.5	סך הסקטור העסקי
-5.9	6.2	3.8	2.2	122.8	130.5	122.9	118.4	115.9	בנייה
2.6	3.4	-0.8	0.4	328.0	319.7	309.2	311.8	310.5	תעשייה
0.6	1.2	-3.8	-3.5	84.9	84.4	83.4	86.7	89.8	חקלאות
3.0	-1.4	4.4	-1.7	89.6	87.0	88.2	84.5	86.0	תחבורה
4.5	6.8	4.4	2.6	337.1	322.7	302.1	289.3	282.0	מסחר, שירותים אישיים ועסקיים
-2.8	7.4	2.6	8.3	65.9	67.8	63.1	61.5	56.8	שירותים פיננסיים
				12.8	12.7	13.8	13.7	12.8	חשמל ומים
				9.8	9.6	9.3	10.6	10.2	לא ידוע
					2. תשומת עבודה				
					(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)				
2.4	3.3	0.2	2.4	40.1	39.1	37.9	37.8	36.9	סך כל הסקטור העסקי ¹
-6.1	5.8	3.2	3.9	4.9	5.2	4.9	4.8	4.6	בנייה
3.9	2.8	-2.8	2.0	12.7	12.3	11.9	12.3	12.0	תעשייה
1.9	0.4	-6.5	-1.8	3.2	3.2	3.2	3.4	3.5	חקלאות
4.3	-0.1	0.7	-0.5	3.6	3.4	3.4	3.4	3.4	תחבורה
5.4	5.1	3.9	3.0	12.4	11.8	11.2	10.8	10.5	מסחר, שירותים אישיים ועסקיים ²
-2.3	4.5	3.4	7.4	2.4	2.4	2.3	2.3	2.1	שירותים פיננסיים

(1) הנתונים אינם מסתכמים. בשל השמטת ענף החשמל והמים וה"לא-ידוע"; נתונים מעוגלים.

(2) ענפים 50-59, 90-99, 73. כולל "יתר" עובדי השטחים המוחזקים.

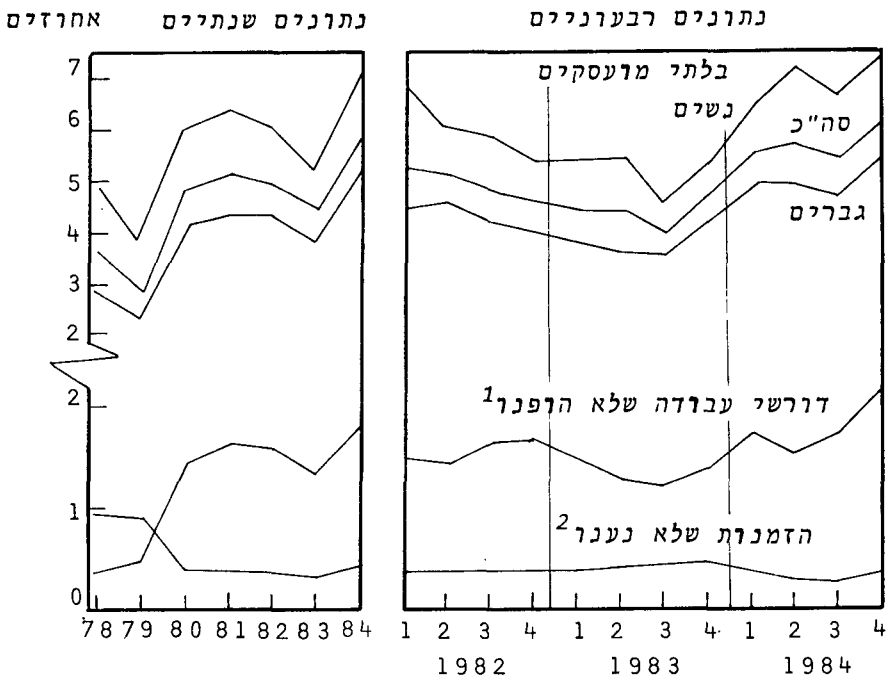
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

4. התעסוקה בענפי המשק

השנה נוספו, בממוצע שנתי, כ־22 אלפי מועסקים מקומיים, לעומת תוספת של 48 אלפים אשתקד. 5.2 אלפים מהם היתוספו לשירותים הציבוריים, וכתוצאה מכך לא השתנה משקלם היחסי של הסקטורים. כשמנות אלפים היתוספו לתעשייה, ותוספת גדולה במיוחד, כ־9 אלפים, היתה בענף השירותים האישיים: זו הגדילה את מספר המועסקים בענף זה ב־11 אחוזים. בשירותים האישיים ובשירותי המסחר והאירוח גדל מספר המועסקים מאוד ברביע השלישי¹⁹, ואילו ברביע האחרון הוא שב וירד. ייתכן, כי חלק מגידול חד־פעמי זה מתקשר עם הפעילות המוגברת של תקופת הבחירות. גידול במספר המועסקים ניכר השנה גם בענף התחבורה ובענף השירותים העסקיים. מגמת הירידה בתפוקת ענף הבנייה מצאה השנה את ביטוייה ביציאת 7 אלפים מועסקים ישראלים מן הענף, ויציאתם של עובדי שטחים הסתמנה רק ברביע האחרון (של כ־4 אלפים). השנה חלה תפנית בהתפתחות התעסוקה בענף המוסדות הפיננסיים: נכלמה המגמה הנמשכת של גידול מהיר, שהתקיימה עד אשתקד, ועל אף ההאצה האינפלציונית, יצאו השנה מן הענף כאלפיים מועסקים — שהם כ־2.8 אחוזים. שינוי זה משקף מאמצי התייעלות, שננקטו בענף בעקבות משבר המניות של אשתקד.

דיאגרמה ד'־4

אינדיקטורים לאבטלה, 1978 עד 1984
(אחוזים מכוח העבודה האזרחי)

(1) דורשי עבודה ישראלים פחות הזמנות שסופקו על ידי ישראלים.

(2) הזמנות לעובדים שלא סופקו על ידי ישראלים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם; משרד העבודה, שירות התעסוקה.

¹⁹ מעבר למוסבר בעונתיות.

5. האבטלה

מצב האבטלה החמיר השנה, לאחר שהשתפר אשתקד. שיעור האבטלה עלה לממוצע שנתי של 5.9 אחוזים, לאחר 5.0 אחוזים ו-4.5 אחוזים בשנים 1982 ו-1983, בהתאמה (דיאגרמה ד'). (4). לאחר ירידה הדרגתית בשיעור האבטלה, שנמשכה ממחצית 1982 והגיעה ברביע השלישי של 1983 לרמה של 4 אחוזים — הביאה התפנית בהתפתחות הכלכלית לשינוי המגמה: עד הרביע השני של 1984 שב ועלה שיעור האבטלה והגיע ל-5.9 אחוזים; לאחר שיפור קל בתקופת הבחירות (5.6 אחוזים ברביע השלישי), המשיכה האבטלה להחמיר, והגיעה ל-6.3 אחוזים ברביע האחרון של השנה.

הגידול ההדרגתי בשיעור האבטלה — לנוכח יציבות יחסית בשיעור ההשתתפות הסגולי של האוכלוסייה בכוח העבודה — מתקשר במישרין עם מגמת הירידה הקיימת בשיעור התעסוקה (דיאגרמה ד'2). מגמה זו משקפת, כנראה, בעיקר את השפעת ההאטה בצמיחה, שאינה מדביקה בשנים האחרונות את קצב הגידול של כוח העבודה האזרחי. התפתחויות אלה, וכן הירידה בפריון העבודה, מראות בבירור, כי החמרת האבטלה נובעת בראש וראשונה מרפיון בביקוש לעובדים. במסקנה זו תומכים גם אינדיקטורים הלקוחים מנתוני שירות התעסוקה (דיאגרמה ד'4): הגידול בשיעור האבטלה מתואם היטב עם ירידה במספר ההזמנות לעובדים וכן עם הגידול במספר דורשי העבודה: מתברר, שעם החמרת מצב האבטלה גדל מאוד היחס שבין מספר דורשי העבודה שלא מצאו משרה ובין מספר ההזמנות לעובדים שלא סופקו על ידי ישראלים: כך היו בסוף 1984 7.1 דורשי עבודה שלא מצאו משרה מול כל הזמנה שלא סופקה על ידי ישראלים²⁰, ו-27 דורשי עבודה כאלה מול כל הזמנה לעובד מקצועי שלא סופקה. נתונים אלה מלמדים, כי במצב כזה רק גידול בביקוש לעובדים, דהיינו יצירת משרות נוספות, עשוי להשפיע השפעה משמעותית על היקף האבטלה, ואילו פעילות מצד ההיצע (הגברת ניידות, הכשרה מקצועית והגברת הנכונות להשתלב בעבודה) — השפעתה הצפויה מוגבלת.

על התגברות האבטלה ב-1984 מעידים גם שינויים במאפיינים שונים של אוכלוסיית הבלתי מועסקים (לוח ד'9): על העמקת האבטלה מעיד הגידול בשיעורם בקרב הבלתי מועסקים של אלה שחיפשו עבודה 5 שבועות או יותר: 25.6 אחוזים השנה, לעומת 20.3 אחוזים אשתקד. כך עלה גם שיעורם של הבלתי מועסקים שהפסיקו לעבוד ב-12 החודשים האחרונים: אצלם עלה השנה שיעור המפוטרים ל-55.8 אחוזים, לעומת 41 אחוזים אשתקד. בשנים האחרונות ירד

20

נתונים שנתיים (אלפים)											נתונים רבעוניים — 1984
1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1	2	3	4	
(1) דורשי עבודה											
18.5	20.3	32.1	34.6	33.6	31.8	37.6	36.6	32.9	37.7	43.2	ישראלים (אלפים)
(2) הזמנות לעובדים											
25.5	25.7	18.0	18.2	17.3	19.0	16.3	17.1	14.8	16.3	16.9	(אלפים)
(3) מספר דורשי העבודה											
שלא נענו לכל											
הזמנה פנויה (שלא											
סופקה על-ידי											
0.4	0.6	4.0	4.3	4.4	3.2	6.1	4.9	5.7	6.8	7.1	ישראלים)

המקור: נתוני שירות התעסוקה, עיבודי בנק ישראל.

ראה גם "איש שלום, כיצד להקטין האבטלה", רבעון לכלכלה 124, מארס 1985.

לוח ד' 9
מאפייני הבלתי מועסקים, 1979 עד 1984
(אחוזים)

1984	1983	1982	1981	1980	1979	
(שיעור מקרב הבלתי מועסקים)						
75.6	70.3	73.2	72.0	72.2	57.0	1. חיפשו עבודה 5 שבועות או יותר
52.4	48.9	55.2	57.4	57.2	43.1	2. חיפשו עבודה דרך שירות התעסוקה
39.6	38.9	40.7	38.6	36.5		3. מפרנסים ראשוניים (ראשי משפחות)
51.2	48.3	50.3	49.8	48.4	51.4	4. עבדו ב-12 החודשים האחרונים
מזה: (האחוזים מתוך קבוצה 4)						
55.8	41.0	47.9	51.1	46.3	23.2	א. פוטרו מעבודתם
22.2	33.0	30.2	25.3	17.8	34.1	ב. התפטרו מעבודתם
25.0	23.2	26.1	26.4	26.6	25.8	ג. עיסוקם האחרון כתעשייה
16.6	17.8	17.8	19.5	20.4	18.7	ד. עיסוקם האחרון בשירותים הציבוריים
54.6	55.5	55.4	53.8	54.5	53.3	5. התפלגות לפי מין: שיעור הגברים
6. התפלגות לפי שנות לימוד:						
21.7	22.0	24.2	25.1	26.5	26.5	0 — 8 שנים
59.6	59.7	58.8	57.6	56.9	56.6	9 — 12 שנים
18.8	18.3	17.0	17.3	16.6	16.9	13 שנים ומעלה
7. התפלגות לפי קבוצות גיל:						
43.9	45.3	45.7	46.7	47.0	48.4	גילאי 14 — 24
33.5	32.6	30.6	31.9	30.3	32.3	גילאי 25 — 34
19.2	17.9	20.2	18.4	17.9	15.8	גילאי 35 — 54
3.4	4.2	3.5	2.9	5.0	3.5	גילאי 55 ומעלה
(שיעור בלתי מועסקים)						8. אבטלה בקבוצות גיל:
בקרב הקבוצות השונות						
16.3	12.8	14.1	14.4	13.2	8.0	גילאי 14 — 24
6.2	4.6	4.7	5.0	4.5	2.9	גילאי 25 — 34
3.0	2.2	2.7	2.6	2.5	1.3	גילאי 35 — 54
1.4	1.3	1.2	0.9	1.6	0.7	גילאי 55 ומעלה
11.8	11.9	11.5	11.4	12.2	9.3	9. חיילים משוחררים (שיעורם בקרב הבלתי מועסקים)
10. אבטלה באזורים גיאוגרפיים						
6.8	5.7	6.5	5.6	4.9	3.3	ירושלים
6.5	4.7	5.6	5.5	5.1	2.5	הצפון
5.3	4.5	5.2	5.1	5.1	3.2	חיפה
5.9	4.5	4.1	4.5	4.0	2.2	המרכז
5.1	3.9	4.2	4.6	4.6	2.8	תל-אביב
7.1	4.7	6.3	6.4	6.2	4.2	הדרום

המקור: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בהלקם — נתונים שלא פורסמו).

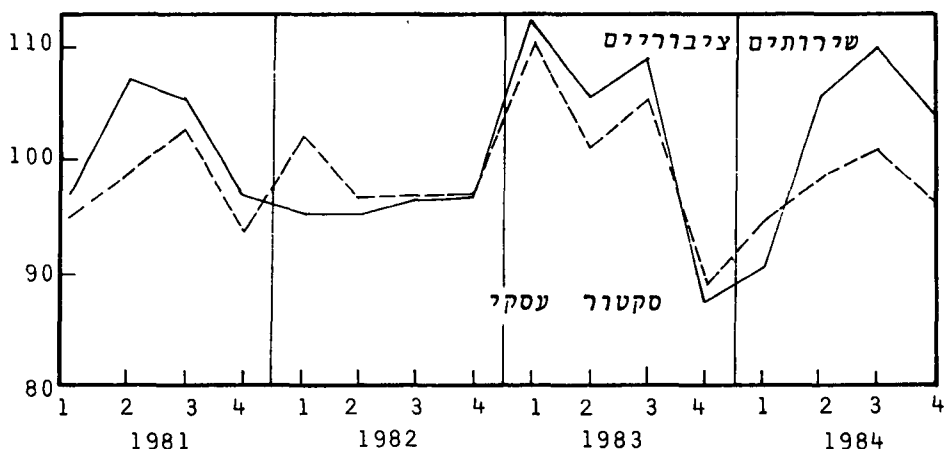
במקצת שיעורם של בעלי ההשכלה הנמוכה בקרב המובטלים. משקלם של בעלי ההשכלה הבינונית ומעלה עלה בהתאם, וכן גדל במקצת גם משקלם של בני 25 ומעלה. לעומת זאת כולטת יציבות רבה בשיעורם של החיילים המשוחררים בקרב הבלתי מועסקים: שיעור זה כמעט לא השתנה בשנים האחרונות.

6. השכר

בהתפתחות השכר הריאלי למשרת שכיר בלט השנה שוני רב בין שני הסקטורים: הרפיון בתעסוקה מיתן את השכר בסקטור העסקי, ואילו בשירותים הציבוריים קווצה השפעה זו באמצעות תוספות שכר גדולות, שניתנו בתקופת הבחירות, ויצרו הפרש יחסי בין רמות השכר של הסקטורים. התפתחות זו בשכר הסקטור הציבורי השנה חורגת מן המחזוריות הדו-שנתית, שאפיינה את מסלול השכר בסקטור זה בעבר. בשנת 1984 גדל נטל המס על השכר; כתוצאה מכך ירד השכר הפנוי למשרת שכיר, בממוצע, בכ-4.9 אחוזים, בעוד שהשכר ברוטו ירד בכ-2.7 אחוזים.

התפתחות השכר בראשית השנה עמדה בסימן התפנית במדיניות הכלכלית ברביע האחרון של 1983. ברביע זה ירד השכר הריאלי ירידה תלולה – בעיקר בשל שחיקה אינפלציונית, אך גם בהשפעת ההרעה במצב בתעסוקה²¹. לפי הסדר הצמדת השכר, שהיה נהוג באותה עת, ניתן הפיצוי על האצה אינפלציונית רק בפיגור של כשלושה וחצי חודשים, ולכן שב ועלה השכר הריאלי ברביע הראשון של 1984 בכ-4 אחוזים²². בעקבות שחיקת השכר החריגה מסוף 1983

דיאגרמה ד'5
מדדי שכר ריאלי ממוצע למשרת שכיר בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים,
1981 עד 1984

המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך דוחות מעבידים לביטוח הלאומי, מנוכס במדד המחירים לצרכן: ניכוי חודשי, וגוסף עליו – ניכוי ההטיה בשיטת החישוב המקובלת, שלפיה מנוכה השכר במדדים המקדימים את מועדי התשלומים במחצית החודש.

²¹ הירידה התלולה בשכר הושפעה גם משינויים במדיניות התמיכות ובמדיניות שער החליפין, שינויים שייקרו את סל התצרוכת יחסית למחירי התוצר.

²² לאחר שחלק מתוספת היוקר הצפויה של ינואר 1984 הוקדם לדצמבר 1983.

שונתה שיטת ההצמדה ממאי 1984. בשיטה החדשה צומצם הפיגור במתן הפיצוי על התייקרות משלושה וחצי חודשים לחודש וחצי, ועל התייקרות מצטברת של 12 אחוזים או יותר הובטח פיצוי בכל חודש²³.

המעבר להסדר ההצמדה החודשי, מיד לאחר התוספת התלת-חודשית באפריל²⁴, הביא עלייה נוספת בשכר הריאלי ברביע השני. בסקטור העסקי גדל השכר בכ-4 אחוזים, והגיע לרמה הממוצעת של 1982²⁵. בתקופה זו של טרם בחירות ניתנו בשירותים הציבוריים גם תוספות שכר מיוחדות²⁶, כתוצאה מגורמים אלה, וגם מהשפעה עונתית, עלה השכר בשירותים הציבוריים ברביע השני בכ-15 אחוזים, והגיע לרמה הגבוהה של התקופה המקבילה ב-1983.

על רקע הבחירות הוקדמו השנה הסכמי השכר הקיבוציים (הדרושנתיים), והם נחתמו כבר בחודש יולי, בכל אחד משני הסקטורים: בעוד שההסכם עם הסקטור העסקי הסתכם בתוספת שכר של 9 אחוזים, חולקו לעובדי השירותים הציבוריים תוספות שכר, שהסתכמו עד חודש אוקטובר, בממוצע, בכ-24 אחוזים²⁷. כתוצאה מהסכמים אלה גדל הפער היחסי בהתפתחות השכר בין הסקטורים בכ-10 אחוזים, והוא נשאר בעינו מאז.

האצה אינפלציונית מחודשת בספטמבר ואוקטובר הביאה לשחיקה מהירה של השכר באוקטובר, לפני עסקת החבילה הראשונה. במסגרת העסקה הוסכם לעקר שליש מתוספת היוקר של נובמבר ודצמבר — כדי להבטיח, שהבלימה המתוכננת של האינפלציה לא תגרום עלייה חריגה בשכר הריאלי²⁸. ואכן ההסדר מנע התפתחות כזאת, כאשר קצב האינפלציה החודשי ירד זמנית מרמה חודשית של מעל ל-20 אחוזים בספטמבר ואוקטובר ל-3.7 אחוזים ו-5.5 אחוזים בדצמבר 1984 ובינואר 1985, בהתאמה. השכר הריאלי בסקטור העסקי התייצב ברביע האחרון ברמה המתונה-יחסית של ראשית 1984, אך ברמת השכר בשירותים הציבוריים נמשכה החריגה. תנודות בשכר הריאלי בטווח הקצר מושפעות בעיקר מגורמים מוסדיים — כגון עיתוי הסכמי שכר, הסדרי תשלום של תוספת יוקר וגורמי עונתיות — ואילו את התפתחות השכר בטווח הארוך קובעים כוחות שוק. ראוי להדגיש, כי האחרונים משקפים גם גורמים לא "תחרותיים" — כגון לחצים חברתיים, המצמצמים את גמישות ההתאמה של השכר להתפתחויות הכלכליות, והשפעות של התערבות הממשלה בתחומים שונים, הם הביקוש שלה לעובדים, המחירים היחסיים, ומדיניות השכר בשירותים הציבוריים. השכר בסקטור זה נקבע בטווח הקצר על-ידי גורמים מוסדיים, וזיקתו הישירה לתנאים כלכליים במשק פחותה — אולם הוא משפיע על התפתחות השכר בסקטור העסקי, וזאת כתוצאה ממשקלו הגדול של הסקטור הציבורי בתעסוקה וממעורבותו הרבה בענפי הסקטור העסקי²⁹. עלייה חריגה של השכר בשירותים הציבוריים גורמת במשך הזמן לצמצום היצע העבודה בסקטור העסקי, וצמצום זה מתבטא בהתגברות לחצי השכר, בצמצום הרווחיות וכוח התחרות ובאבטלה מוגברת. מכאן ניתן להסיק, כי המגמה של עליית השכר בשירותים הציבוריים יחסית לסקטור העסקי אינה עולה בקנה אחד עם מדיניות החותרת לשינוי מבני ועם מאמצים לחידושה של הצמיחה במשק בעתיד.

²³ על פי ההסדר החדש נע הפיצוי על התייקרות בין 80 ל-90 אחוזים: תוספת יוקר של 80 אחוזים משולמת עבור התייקרות חודשית (או מצטברת) של 12 אחוזים ומעלה. תוספת של 90 אחוזים משולמת במקרה שההתייקרות מגיעה לשיעור של 25 אחוזים ומעלה.

²⁴ תוספת היוקר של אפריל 1984 היתה גדולה במיוחד: 38.2 אחוזים.

²⁵ הרמה הממוצעת של 1982 היתה יעד מוצהר של מדיניות השכר באותה עת.

²⁶ תוספות ייחודיות לקבוצות עובדים שונות.

²⁷ 10 אחוזים ביולי, 6 אחוזים באוגוסט, 4 אחוזים בספטמבר ו-4 אחוזים באוקטובר.

²⁸ שינויים בקצב האינפלציה מטים את מסלול השכר הריאלי, גם לאחר צומצם הפיגור במתן הפיצוי על התייקרות, לפי ההסדר החדש, השפעה זו אמנם פחתה, אולם היא עדיין מורגשת, כאשר השינויים בקצב האינפלציה ניכרים.

²⁹ חלק ממפעלי הענפים השונים בסקטור העסקי משתייך למעשה לסקטור הציבורי, על הסדרי השכר הקיימים בו.

לוח ד' 10

העלייה או הירידה (—) בשכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר¹, 1978 עד 1984
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

1984	1983	1982	1981	1980	1979	1978	
-2.7	4.9	-1.0	11.0	-3.5	7.9	1.3	כל המשק
-1.0	8.3	-5.2	11.0	-8.7	13.9	-1.0	שירותים ציבוריים
-3.6	3.0	1.5	11.0	-0.7	4.3	2.7	סקטור עסקי
-3.8	2.1	1.4	8.2	-2.1	4.3	3.1	חקלאות, ייעור ודיג
-1.2	4.9	1.5	12.5	-0.8	4.6	2.7	תעשייה
-8.6	6.8	-5.1	21.5	1.6	-3.1	6.5	חשמל ומים
-8.0	-2.1	4.2	9.5	-1.3	5.1	0.3	בינוי
-4.5	0.2	4.1	12.1	-4.4	3.4	3.3	מסחר, שירותי אוכל והארוחה
-1.9	0.7	-1.2	9.5	1.0	2.0	4.6	תחבורה, אחסנה ותקשורת
-7.9	6.1	-1.5	10.3	1.1	4.1	-1.0	שירותים פיננסיים ועסקיים
-9.7	6.4	7.6	4.4	-4.6	5.5	3.5	שירותים אישיים אחרים

(1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דו"חות מעבידים לביטוח הלאומי. מנוכים במדד המחירים לצרכן: ניכוי חודשי, ובנוסף – ניכוי ההטיה בשיטת החישוב המקובלת, שלפיה מנוכה השכר במדדים המקדימים את מועדי התשלומים במחצית החודש. הנתונים כוללים עובדים מן השטחים, המועסקים בישראל.

נספח

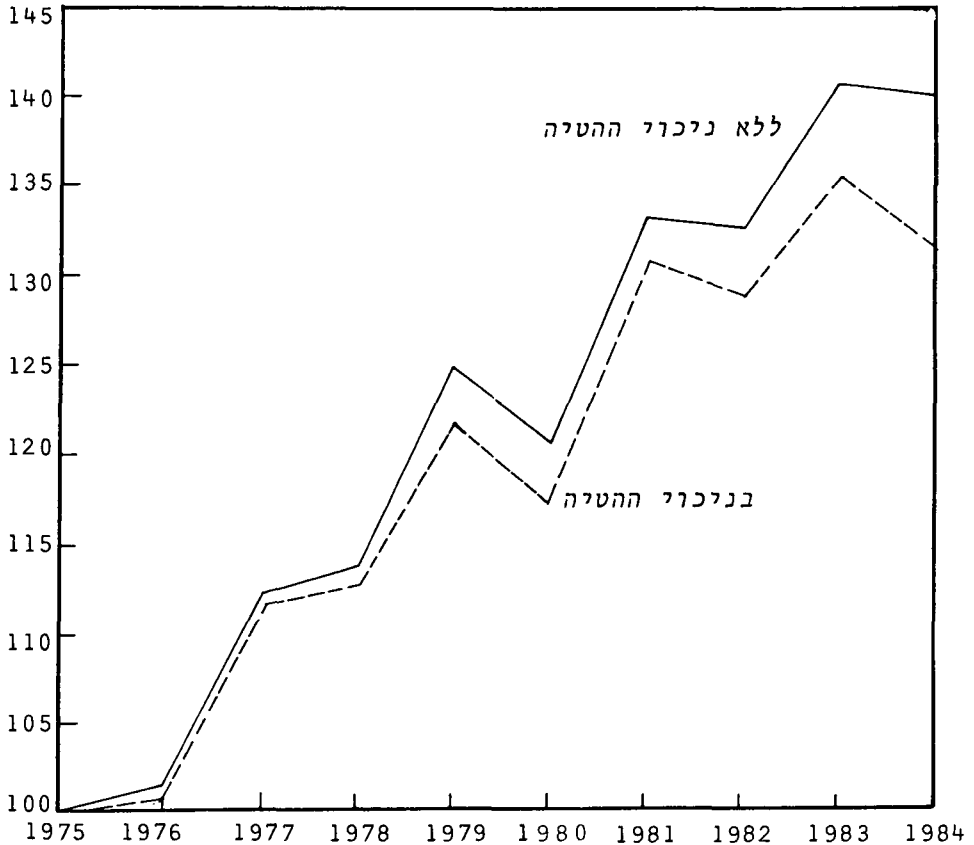
תיקון הטיה באומדן השכר הריאלי

לפי השיטה, שהיתה נהוגה עד כה באומדן השכר הריאלי, מנוכה השכר הנומינלי במדדי מחירים, המקדימים את מועדי תשלום השכר, בממוצע, בחצי חודש³⁰. כתוצאה מכך מוטם אומדני השכר הריאלי כלפי מעלה בשיעור של אינפלציה חצי חודשית, וגודל ההטיה משתנה מתקופה לתקופה, לפי השינויים באינפלציה. ב-1984 גדלה הטיה זו מאוד, כתוצאה מהאצת האינפלציה, ולכן הוחלט לתקן אותה בפרק התעסוקה והשכר. כל אומדני השכר הריאלי בפרק זה נערכו השנה מחדש, לפי מדדי מחירים, המשקפים, בממוצע, את מועדי תשלום השכר בראשית כל חודש — וזאת רטרואקטיבית עד 1975.

דיאגרמה ד'1

השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר, 1975 עד 1984 — השפעת ניכוי ההטיה שבאומדן השכר

(מדרים: 1975 = 100)

המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

³⁰ השכר משולם בממוצע בראשית החודש, ובאומדן השכר הריאלי הוא היה מנוכה ברמת המחירים הממוצעת של החודש הקודם.